

metaforisia, on niistä myöhemmin muodostunut dogmilausekkeitä. Kela toteaaakin, että uskonnollinen oppilause voi olla yhtä aikaa sekä metaforinen että ekvatiivinen.

Kokoelman artikkelit muodostavat toimivan kokonaisuuden, mitä tukevat ristiinviittaukset artikkelien välillä. Kirjan rajoitteena on se, että tarkastelun kohteena on ainoastaan kristillinen uskonnollinen kieli. Olisi mielenkiintoista tietää, millaista on uskonnollinen kielenkäyttö muissa perinteissä. Miten se eroaa kristillisestä uskonnollisesta kielestä tai löytyykö uskonnollisesta kielenkäytöstä universaaleja piirteitä? Tällainen tutkimus auttaisi uskontojen ja kulttuurien välistä dialogia. *Sanaa tutkimassa* on tarpeellinen avaus uskonnollisen kielen tutkimukseen. Kirjan artikkelit nostavat esiin uskonnollisen kielen monimuotoisuuden ja sen kehityksen historiassa. Kieli muuttuu, ja esimerkiksi uusia raamatunkäännöksiä tarvitaan aina.

SUSANNA ASIKAINEN, TEOL. TRI

ANNELI VARTIAINEN

Messu, yhteisö ja muistaminen. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon messu yhteisöllisen muistamisen tilana. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 122. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus 2015. 191 s.

Kirkko on muistiyhteisö, joka kuljettaa kristinuskon suurta kertomusta sukupolvelta toiselle. Keinoja tähän ovat muun muassa muisteleva ja opettava kertominen, rituaalit ja juhlat. Messu on keskeisin rituaali, jolla kertomusta muistetaan mutta myös eletään todeksi niin että siitä voi tulla osa yksilön omaa elämäntarinaa ja identiteettiä.

Teologian tohtori Anneli Vartiainen teos *Messu, yhteisö ja muistaminen* perustuu hänen marraskuussa

2014 tarkastettuun väitöskirjaansa *Kirkko muistiyhteisönä: Järvenpään seurakunnan messujen muistiyhteisöluonne*. Väitöskirjassaan Vartiainen tarkasteli messua muistiyhteisöteoriasta käsin. Nyt arvioitavana olevassa tutkimuksessa lähtökohtana on messu, johon tuodaan näkökulmia muistiyhteisön maailmasta. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, millainen kristillinen muistiyhteisö on luonteeltaan ja miten se ilmenee jumalanpalveluksessa. Tavoitteena oli myös tutkia, miten muistiyhteisö näyttäytyy Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja sen yhden paikallisyhteisön, Järvenpään seurakunnan, messuissa.

Tutkimuksen viitekehys on uskontososiologi Robert N. Bellah'n ja hänen työryhmänsä muistiyhteisömalli. Vartiainen täydentää teoriapohjaansa muun muassa Maurice Halbwachs, Danièle Hervieu-Légerin, Jan ja Aleida Assmannin sekä Jonathan Sacksin näkemyksillä. Sosiologisen näkökulman lisäksi tekijä olisi voinut hyödyntää enemmän liturgiikan ja traditiotutkimuksen aineistoa. Nyt esimerkiksi liturgiassa keskeinen anamneesin käsite jää muutaman lyhyen maininnan varaan.

Muistiyhteisö on yhteisö, jonka olemassaolo perustuu menneisyydelle, ja joka peruskertomuksessaan kuljettaa mukanaan historiaansa ja merkityksiä. Niiden kautta sen jäsenet jäsenyivät osaksi suurempaa kokonaisuutta. Tässä tehtävässä yhteisö käyttää monia keinoja, kuten rituaaleja ja symboleja. Muisti ja muistaminen luovat pohjan yksilön ja yhteisön identiteetille, ja yhteisö on korvaamattoman tärkeä yksilön muistamiselle ja identiteetin kehittymiselle. Yksilön muistamisella on siis yhteisöllinen ulottuvuus ja yhteisön muistaminen on sen jäsenten yhdessä tapahtuvaa muistamista. Se on aktiivista, säilyttävää ja välittävää, mutta myös tulkitsevaa toimintaa.

Tutkimuksessaan Vartiainen esittelee ensimmäisessä luvussa yhteisöllistä muistamista ja muistiyhte-

isön teoriaa. Toisessa luvussa hän pohtii messun johdanto-osaan ja päätökseen liittyviä näkökulmia, jotka liittyvät siirtymiseen arjesta muistiyhteisön maailmaan ja päinvastoin. Kolmannessa ja neljännessä luvussa ovat esillä muistiyhteisön kaksi kivijalkaa eli peruskertomus ja yhteisöllisyys, messussa sana- ja ehtoollisosa. Viides luku käsittelee messun viestintää. Kuudennessa luvussa Vartiainen vastaa tutkimuskysymykseensä ja kuvaa kirkkoa tyypillisenä muistiyhteisönä ja messua sen keskeisimpänä muistamisen rituaalina.

Mielenkiintoisinta lukijan kannalta on Vartiainen selostus yhteisöllisestä muistamisesta sekä tutkimustulokset kirkosta muistiyhteisönä. Tässä on tutkimuksen merkittävä anti Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalveluselämän kehittämiseksi. Sen sijaan yhden seurakunnan messun yksityiskohtainen läpikäyminen tuntuu välillä puuduttavalta. Ratkaisu on sinänsä ymmärrettävä, kun kyse on väitöskirjaan pohjautuvasta teoksesta. Tekijä on jo nyt jättänyt paljon yksityiskohtia pois, mutta aineistoa olisi voinut karsia vielä nykyistä enemmän. Tekstissä on myös paikoin yleistä kirkko- ja jumalanpalvelustietoa, joka ei olisi välttämätöntä tällaisessa teoksessa.

Yhteisölliseen muistiin sisältyy paradoksi: kuinka yksilö voi muistaa jotain sellaista, mitä ei ole tapahtunut hänelle ja joka tapahtui jopa ennen yksilön syntymää? Jonathan Sacksin mukaan tämä voi tapahtua elämällä yhä uudelleen vanhoja tapahtumia niin kuin ne tapahtuisivat nyt, kertomalla niihin liittyvät tarinat ja liittämällä tapahtumiin symbolit. Hän toteaa, kuinka vanhin läntisessä maailmassa elävänä säilynyt rituaali on peräisin 3300 vuoden takaa illasta, jolloin juutalaiset söivät viimeisen ateriansa Egyptissä, ennen lähtöään vapauteen ja matkalle kohti luvattua maata. Tätä tapahtumaa muistetaan edelleen syömällä pääsiäisateria. Kristillisessä traditiossa liitytään ehtoollisen viettoon, joka

on messun keskeisin rituaali. Koko jumalanpalvelus on Jumalan pelastustekojen muistamista, anamneesia. Muistaminen on messun sisäänkirjoitettu tehtävä, jossa sekä menneisyys, nykyisyys että tulevaisuus ovat yhtä aikaa läsnä.

Vartiainen tuo tutkimuksessaan esille useita kertoja muistiyhteisön haasteen opettaa merkitykset jäsenilleen niin, että he ymmärtävät rituaalin kieltä ja symboleja sekä niiden välittämää peruskertomusta. Hän toteaaakin, että ”peruskertomuksen unohtuminen olisi yhteisölle perustavanlaatuisen katastrofi”. Tämä on Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa todellinen vaara. Heikko jumalanpalveluskasvatus ja -opetus on ollut jo pitkään ongelma, johon tulisi kiireellisesti tarttua.

Vartiaisen tutkimus on sujuvaa ja pääosin virheetöntä, lukuun ottamatta kirkkovuoden pyhäpäivien nimien horjuvaa kirjoitusasua. Tältä osin tekijältä olisi odottanut tarkkuutta. Pienenä yksityiskohtana voi kysyä, miksi erityisesti muistiyhteisöä käsittelevässä ja tradition siirtämistä korostavassa tutkimuksessa käytetään lyhenteenä eaa. eikä eKr. (s 10)?

Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 2000-luvun alussa toteutetun jumalanpalvelusuudistuksen toteutustavoista on vielä varsin vähän tutkimuksia. Anneli Vartiaisen väitöskirja ja siihen pohjautuva teos *Messu, yhteisö ja muistaminen* tuovat uutta tietoa soveltaessaan muistiyhteisön käsitettä messuun. Tutkimus selvittää, miten messussa ilmenevät

muistiyhteisön elementit: peruskertomus, yhteisöllisyys, arvot, muutokseen kehottaminen ja tulevaisuuteen suuntautuminen. Se haastaa pohtimaan, osaako kirkko viestiä messussa peruskertomustaan ja siihen liittyviä merkityksiä ymmärrettävästi. Tutkimus havahduttaa ymmärtämään jumalanpalveluskasvatuksen keskeisen merkityksen kirkon tulevaisuudelle.

Vartiaisen tutkimus avaa uuden näkökulman vanhaan ja tuttuun messuun. Se voi parhaimmillaan auttaa niin seurakuntia, messun toteuttajia kuin seurakuntalaisia löytämään uusia tapoja viettää jumalanpalvelusta.

SEPPO HÄKKINEN, TEOL. TRI